

ПОГЛЯД

ПАТРІОТИЗМ ЯК ЦІННІСТЬ

7 наукових позицій
у національно-патріотичному
вихованні

Іван БЕХ, доктор психол. наук, дійсний
член НАПН України, директор Інституту
проблем виховання НАПН України

Минуло три роки від важливої освітньої події — Указу Президента України «Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді». За цей час розгорнувся потужний патріотичний рух. Освітняни одностайно долучилися до нього — від заходу нашої України до сходу, від дошкілля до закладів вищої освіти.

Сходження до патріотизму

З'ясувалося, що процес патріотичного виховання виявився надзвичайно складним у теоретичному, а, отже, й у практичному плані.

Є підстави констатувати, що нині педагоги у своїй діяльності з національно-патріотичного виховання молоді переважно користуються тими самими науковими положеннями й методами, на основі яких вони організують процес духовно-морального виховання взагалі, не володіючи знаннями про специфіку сходження зростаючої особистості до цінності патріотизму.

Це значною мірою знижує його ефективність. Такий стан речей змушує нас (окрім уже опублікованих засобів) ще раз звернутися до цієї специфічної виховної ситуації.

Ми ведемо мову не про почуття патріотизму, яке може виникнути в особистості як лише безпосередня емоційна відповідь на потужні зовнішні чинники, а про таке почуття, яке ґрунтується на її глибокому самоосягненні й такій же пристрасті.

Якраз у такому статусі почуття патріотизму виступає духовним мірилом особистості, і тому воно не має бути тимчасовим, що може відійти в минуле індивіда.

Запропонуємо низку наукових позицій, на які повинен орієнтуватися педагог у роботі з національно-патріотичного виховання молоді.

Патріотизм — найсильніше почуття людської єдності. Його апогей кваліфікується як стан повної гармонії («Одне серце й одна душа»). Однак це не замкнута в почуттях єдність як така, а справжня спільність із життям, що реалізує великі цілі у вимірі народу, Батьківщини, держави.

Об'єднувальне почуття патріотизму можна кваліфікувати, використовуючи вислів філософа К'єркегора, «священними вузами, що поєднують людей», без якого марним виявляється життя особистості.

Справедливим є положення, згідно з яким почуття патріотизму пов'язують із любов'ю до народу, Батьківщини та держави.

Однак у практиці виховання патріотизму панує поверхове уявлення про цю велику тріаду. Наші спрямовані спостереження та зустрічі з педагогами дають підстави зробити висновок, що коли на їхню думку у вихованця сформоване почуття любові до Батьківщини (і малої, і великої), то це знаходить поширення цього почуття стосовно й держави.

Така їхня педагогічна установка. Тож і виховні зусилля зосереджено навколо відповідних ставлень до народу й Батьківщини.

Щодо цих останніх категорій, то справді можна погодитися, що вихованці розглядають Батьківщину й народ як єдине ціле: без народу немає Батьківщини, а без Батьківщини важко уявити народ. Тут насправді енергія почуття любові до народу поширюється й на Батьківщину, і це відбивається на засобах виховання патріотизму.

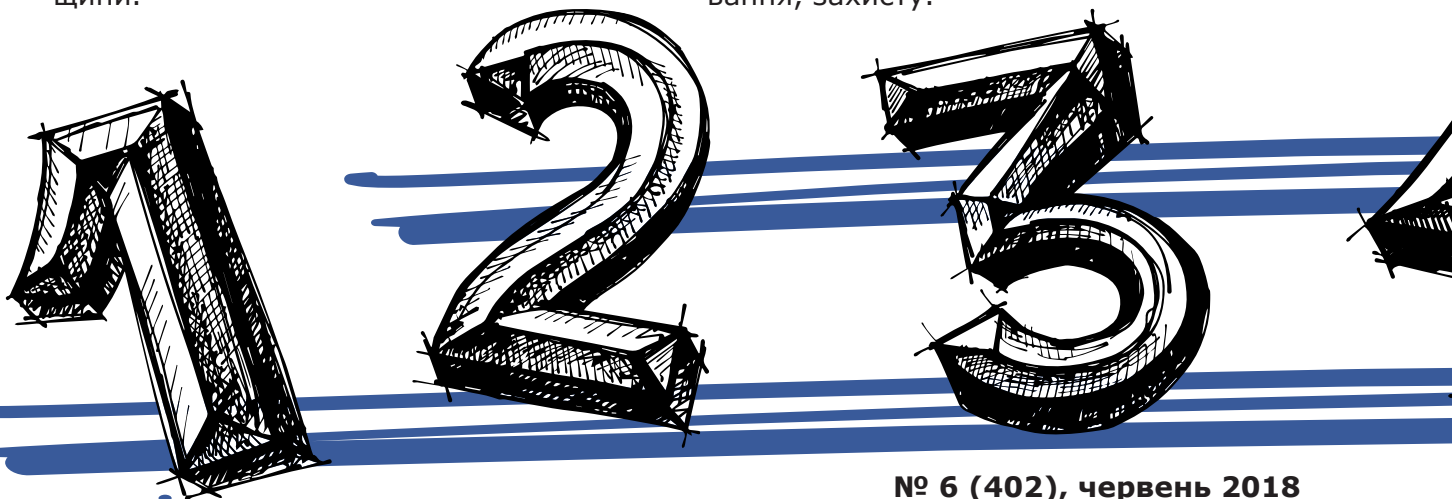
Щодо патріотичного ставлення до держави, то тут виховна ситуація набагато складніша. Річ у тім, що почуття любові до держави не можливе без попередньо сформованого почуття довіри до неї, а його часто не буває.

Ми не будемо розкривати причини такого стану, лише констатуватимемо ті душевні ускладнення зростаючої особистості, коли довіра в неї відсутня.

Тож коли особистість любить народ і Батьківщину без довіри до держави, вона спрямовує своє мислення на саму себе, рефлексує про саму себе.

Тут виникають і вагання, і невпевненість і (якщо хочете) розчарування щодо почуття патріотизму.

За умови, що особистість любить свій народ і Батьківщину та має почуття довіри до держави, вона думає про ці утворення, неодмінно в сенсі добродійності, піклування, захисту.

ПОЗИЦІЯ 2

Про особистість — володаря патріотизму як вищої цінності можна говорити лише тоді, коли ця цінність у духовній структурі особистості є провідною, займає вищі щаблі, тобто є по-справжньому розвинутою. Слід ураховувати, що ступінь індивідуальної значущості духовних цінностей може бути різним.

Тож цінності, які входять до структури патріотизму (діяльнісна відданість на роду, Батьківщині, державі, моральна стійкість, готовність до самопожертви, почуття власної гідності) повинні вартувати для особистості вище за всі інші, бути важливішими за них.

Такий духовний стан не може виникнути спонтанно. Тут у зростаючої особистості має бути сформований особливий розум, який здатний осягнути надзвичайно складні реалії як цілості.

Такими є категорії народ, Батьківщина, держава. Розум, про який ідеться, кваліфікують як глобальний.

Зростаюча особистість і має вчитися мислити глобально.

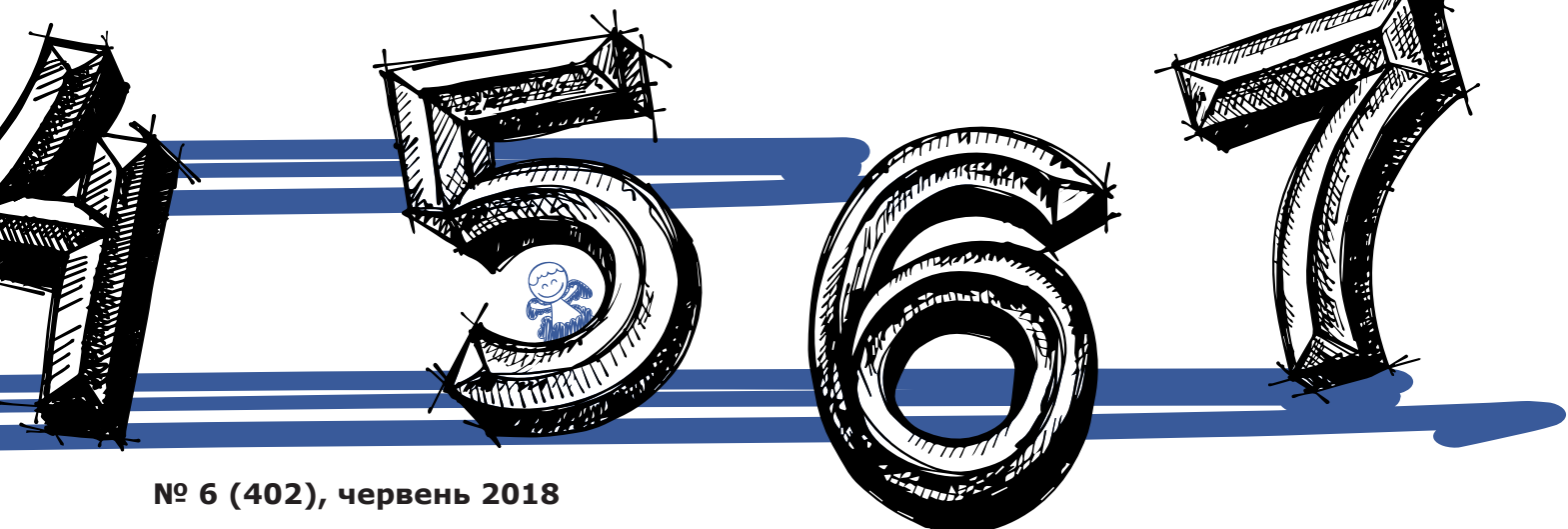
У контексті патріотичного виховання це означає, що вона усвідомлює істотні характеристики означених категорій, може простежити зміни які з ними відбуваються та прогнозувати умови, за яких вони будуть прогресивними.

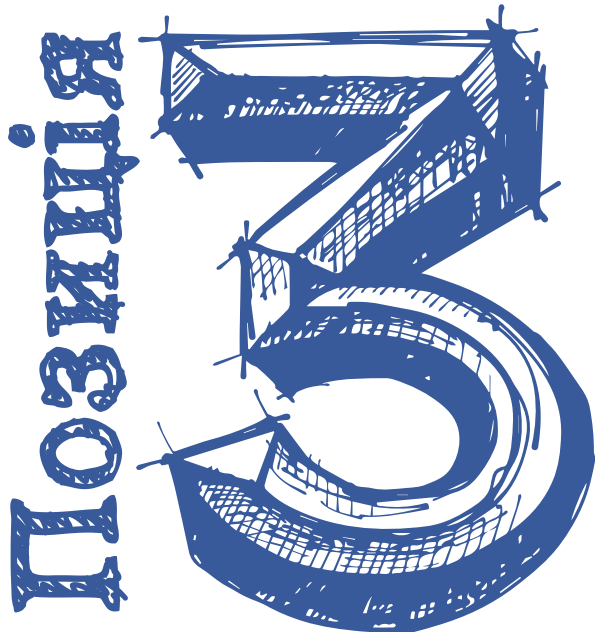
Головне, що такий аналіз особистість здійснює не відсторонено, а як дієво причетна до народу, Батьківщини, держави.

Усі її справи (і малі, і великі), що характеризують цю причетність, об'єднуються головним мотивом — бути вірним своєму почуттю патріотизму.

Якщо зростаюча особистість постійно включена в таку діяльність, реалізуватиметься високогуманне правило, згідно з яким вона має мислити глобально, а діяти національно-патріотично.

Зображення з: freerik.com

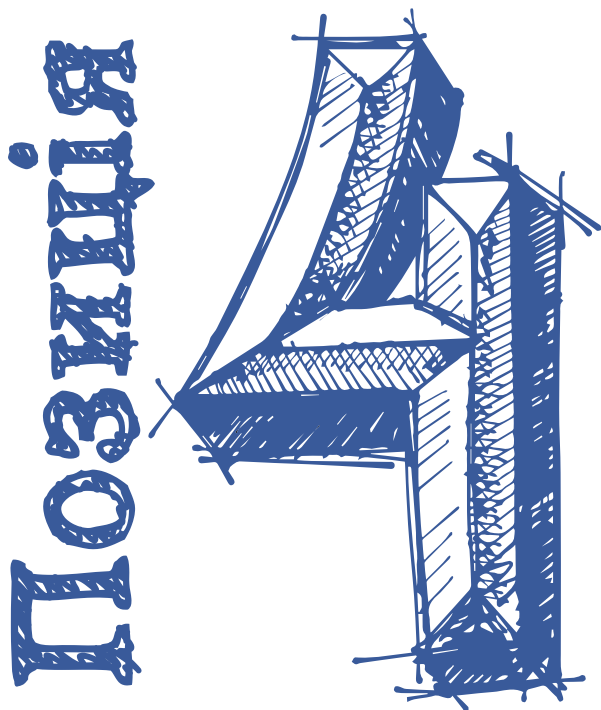

У нашій психолого-педагогічній науці ще пропагують положення, згідно з яким становлення особистості пов'язують із її вмінням обходити конфліктні ситуації, особливо широкого соціального масштабу (людина й контактне середовище, людина й громада, людина й держава).

Така внутрішня настанова мусить поступитися місцем кардинально іншій: особистість прямує назустріч цим конфліктним ситуаціям і завдяки цьому здобуває свою індивідуальність.

Така спрямованість властива особистості з розвиненим почуттям патріотизму.

Сьогодні досить поширеним є особистісний феномен, суть якого полягає в тому, що особистість із низьким рівнем патріотичної вихованості часто проголошує правильні судження й навіть прагнення щодо необхідності високо смислових цінностей, однак вона це говорить не силою власної духовності.

Остання може бути зовсім відсутньою в її внутрішній особистісній картині, або в ній наявними є лише певні фрагменти, пов'язані з найнеобхіднішими життєвими ситуаціями, що підтримують біосоціальну програму потреб.

Однак трагедія такої особистості полягає в тому, що вона щиро вірить у свою духовність, тож їй потрібно пройти багато морально суперечливих ситуацій, щоб змінити свій погляд.

У зв'язку із цим лише перехід від позиції «Я знаю» до позиції «Я хочу» свідчитиме, що особистість стає на шлях високої духовності.

Патріотизм конче вимагає глибоко духовного ставлення одиничного індивіда до суб'єктів соціального довкілля. Тож піклування про патріотичну досконалість

одиничного індивіда, на що переважно спрямовано сучасні наукові пошуки, повинно бути методично узгоджене з проблемою патріотичних почуттів широкої спільноти, вміщуючи його в середину великого роду — й історичного, і рідного.

З огляду на це, перше, що потрібно сформувати в зростаючої особистості, це здатність утримувати у свідомості велику людську цілісність. Це для неї виявляється спочатку досить складно, оскільки весь її попередній діяльнісний досвід був пов'язаний переважно з одиничними предметами, явищами, прикладами чи невеликими множинами.

Тому одночасна дія підростаючої особистості з одиничним і цілим має стати обов'язковим виховним правилом.

Забезпечити почуття єдності громадян у межах нації, чого вимагає цінність патріотизму, можливо за умови, коли постійно реалізувати положення, згідно з яким індивід переважно визначає своє патріотичне ставлення до іншого конкретного

індивіда в контексті такого ж ставлення до всієї нації, а не через своє патріотичне ставлення до нації як результат власного відповідного ставлення до іншого.

При цьому усвідомлення зростаючою особистістю нації слід розпочинати з розуміння малої контактної групи, поступово розширюючи її. Тут патріотичні суб'єкт-суб'єктні відносини мають об'єктивуватися в почутті «Ми — партнери» за мірою й цінністю єдиного для них патріотичного почуття.

Такі партнери мають глибоко зрозуміти й сильно емоційно «пережити себе» в такому духовному статусі, як справжні однодумці й друзі.

Недаремно говорять, що люди мусять бути братами у великих справах. Зростаюча особистість для цього повинна оволодіти схильністю подумки зосереджувати всіх членів суспільства в одному-єдиному

патріотичному почутті як головній рушійній силі патріотичної дії.

Однак метагрупове зосередження, про яке ми говоримо, на своєму шляху стикається з певними внутрішніми перепонами, оскільки духовний досвід вихованця майже повністю представлений своїми індивідуальними цілями та прагненнями: Я маю бути таким-то; і саме в цьому суть мого зосередження.

По-іншому, це зосередженість, що орієнтована на самого себе: вона значно закрита для інших. Тож їй потрібно надати зовнішньої спрямованості та підняти до рівня духовної вмілості. Коли

метагрупове зосередження патріотичної спрямованості набуває певного рівня стабільності в окремій особистості виникає впевненість, що вона належить спільноті; і ця належність зміцнює її в почутті патріотичної єдності.

Але є ще один виховний позитив розкритого нами явища. Така особистість реально готова очиститися від низки власних моральних недосконалостей, які заважають їй бути повноцінним членом патріотично-орієнтованої спільноти, що сягає рівня народу. Тепер у своїй патріотичній дії особистість рівною мірою покладається і на себе, і на народ.

Лише слово, яке наповнене сильною пристрастю має відчутну виховну силу. З огляду на його особливість, слід створювати тексти національно-патріотичної тематики. У іншому випадку вони виявляються перетворювально не ефективними.

Водночас слід розуміти, що емоційно багатий текст є результатом його трансляції небайдужою особистістю, яка вкладає в нього всю силу своїх переживань. Однак, з іншого боку, якщо в тексті

обмаль ситуацій, які можна емоційно забарвити, тоді навіть високопрофесійний вихователю не зможе його трансформувати в живу повість, яка викликала б у вихованця необхідний емоційно-ціннісний відгук.

При врахуванні вищезазначеного монолог вихователя в основних рисах може бути таким самим пристрасним, як буває, наприклад, батьківська любов. Розвинена особистість утримує сильний потяг до самовизначення в межах великих цінностей. За такого стану вершинна цінність патріотизму стає нездоланим оберегом і її самої, і нації, що робить життя особистості високосмисловим. Тут буде місце і її доброчесності, і піклуванню, і відкритості, і толерантності, і справедливості.

У свідомості такої особистості гармонійно співіснують героїчне минуле, теперішнє в кращих проявах, бажане майбутнє. У цьому житті-служінні вона стає по-справжньому великою. І ця велич залежить лише від енергії ставлення особистості до народу, Батьківщини, держави.